

[https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-310-5\(1\)-16](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-310-5(1)-16)

УДК 658.012.8.33

Володимир ПАНЧЕНКО

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

<https://orcid.org/000-0002-4927-0330>

e-mail: op_panchenko@ukr.net

МЕТОДИЧНИЙ БАЗИС УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕКТОРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті здійснено наукове обґрунтування важливості забезпечення та підвищення рівня економічної безпеки підприємницького сектору, що передбачає позитивні та прогресивні зміни у розвитку національної економіки. Виділено низку елементів системи управління економічною безпекою підприємницького сектору національної економіки, що формують методичний базис при її формуванні та удосконаленні. Систему управління економічною безпекою підприємницького сектору запропоновано розглядати як сукупність засобів та інструментів, що забезпечують здатність підприємств ефективно здійснювати господарську діяльність, використовувати ресурсні можливості, реалізовувати економічні інтереси та інноваційний потенціал розвитку, забезпечувати конкурентоспроможність. У підсумку запропоновано розділяти систему управління економічною безпекою підприємницького сектору на суб'єктно-об'єктний (суб'єкти та об'єкти) та управлінський (функції, цілі, напрями) рівні. Зроблено висновки, що методичні основи управління економічною безпекою підприємницького сектору стосуються, з одного боку, обґрунтування процесів збереження комерційної таємниці підприємств, а з іншого – підготовки підприємств до ведення економічної діяльності в умовах впливу зовнішнього середовища та адаптації до цього зі збереженням достатнього рівня економічної ефективності та безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, управління, підприємницький сектор, національна економіка, забезпечення, розвиток.

Volodymyr PANCHENKO

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

METHODICAL BASIS FOR MANAGING THE ECONOMIC SECURITY OF THE ENTREPRENEURIAL SECTOR OF THE NATIONAL ECONOMY

The article provides a scientific justification of the importance of ensuring and increasing the level of economic security of the business sector, which implies positive and progressive changes in the development of the national economy. It is emphasized that when forming the economic security management system of the business sector, it is necessary to take into account that ensuring economic security includes determining the types and causes of negative impacts on its level. A number of elements of the economic security management system of the entrepreneurial sector of the national economy, which form the methodological basis for its formation and improvement, are highlighted. It is proposed to consider the economic security management system of the entrepreneurial sector as the ability of enterprises to effectively carry out economic activities, use resource opportunities, realize economic interests and innovative development potential, ensure competitiveness. As a result, it is proposed to divide the economic security management system of the business sector into subject-object (subjects and objects) and management (functions, goals, directions) levels. An essential characteristic of managing the economic security of the entrepreneurial sector of the national economy is the stability and stability of functioning, the presence of "compensatory functioning", which means the ability to maintain the stability of activity under the conditions of the realization of external and internal threats. It was concluded that the methodological foundations of economic security management of the business sector relate, on the one hand, to the substantiation of the processes of preserving the commercial secret of the enterprise, and on the other hand, to the preparation of enterprises to conduct economic activity under the influence of the external environment and to adapt to it while maintaining a sufficient level of economic efficiency and security.

Key words: economic security, management, business sector, national economy, provision, development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Підприємницька діяльність здійснюється в постійній боротьбі з конкурентами за ринки збуту, нових споживачів. Суперництво конкурентів на ринку вимагає від керівництва забезпечення надійної фінансової стійкості підприємств, яка є визначальним чинником їх економічної безпеки. Рівень економічної безпеки вищий на підприємствах, де не лише знають що виготовляти, де і за якими цінами продавати, але і як раціонально організувати економічну діяльність для досягнення поставлених цілей з найменшими витратами і збитками. Відтак, управління економічною безпекою є важливою складовою розвитку підприємницького сектору національної економіки. Економічна безпека відображає здатність підприємства підтримувати достатні умови для свого відтворення і захисту економічних інтересів.

Відомо, що економічний розвиток підприємницького сектору значною мірою залежить від вдосконалення системи управління економічною безпекою. Стан і тенденції розвитку, які забезпечують економічну безпеку підприємницького сектору, виключають або мінімізують збитки не лише потенціалу окремо взятих підприємств, але й економіки в цілому. Загалом система управління економічною безпекою підприємницького сектору національної економіки відображає стан підприємства, який забезпечує можливість протистояти несприятливим впливам зовнішнього середовища. Таким чином економічна

безпека підприємства передбачає розгляд як можливостей забезпечення його стійкості у різноманітних, зокрема несприятливих умовах зовнішнього середовища незалежно від внутрішніх змін. Важливо, що управління економічною безпекою підприємницького сектора національної економіки враховує як захищеність діяльності підприємств від негативного впливу зовнішнього середовища, так і здатність швидко усувати різноваріантні загрози чи адаптуватись до наявних умов, які не справляють негативного впливу на їх діяльність. Все це визначає актуальність формування достатнього методичного базису для налагодження ефективного управління економічною безпекою підприємницького сектора національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Управління економічною безпекою є об'єктом досліджень низки науковців, що намагаються визначити сфери розвитку підприємницького сектора національної економіки. В основному наукові пропозиції стосуються формування системи елементів управління та визначення структури економічної безпеки враховуючи різні інституціональні рівні економіки. Варто відмітити результати досліджень таких науковців, як О. Барановський [1], З. Варналій [2], О. Вівчар [3], О. Власюк [4], О. Жихор [1], А. Мокій [5] та ін. Окремі науковці (Т. Васильців [6], О. Іляш [7]) у своїх дослідженнях схильні виділяти галузеві, секторальні, територіально-просторі та інші особливості управління економічною безпекою в системі забезпечення розвитку підприємницького сектора національної економіки. Попри значні наукові напрацювання варто враховувати, що постійна трансформація національної економіки під впливом глобалізаційних та внутрішньоринкових тенденцій вимагає подальшого дослідження методичних основ управління економічною безпекою підприємницького сектора у результаті чого вдається віднайти нові способи удосконалення та підвищення ефективності означеної системи управління.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Економічна безпека підприємницького сектора враховує низку характеристик, згідно яких виділяються умови успішного функціонування та послідовного розвитку. Досягнення очікуваних результатів у забезпеченні економічної безпеки, а, відповідно, й достатнього рівня ефективності, потребує впровадження прогресивної системи управління, яка вимагає обґрунтованої методичної бази. Попри наявність значної кількості рекомендацій у формуванні методичного базису, система управління економічною безпекою підприємницького сектора національної економіки вимагає постійного його удосконалення, а особливо на рівнях суб'єктно-об'єктивного та управлінського реагування на посилення впливу ризиків та загроз.

Формулювання цілей статті

Метою статті є наукове обґрунтування теоретики-методичних особливостей управління економічною безпекою підприємницького сектора національної економіки. Набір цілей статті стосується вивчення методичного інструментарію, що характеризує базові основи формування та прогресивні зміни при удосконаленні системи управління економічною безпекою підприємницького сектора, враховуючи необхідність подолання ризиків та загроз, вплив яких є негативним як на підприємства, так і на національну економіку загалом.

Виклад основного матеріалу

Одним з найважливіших елементів системи управління економічною безпекою підприємницького сектора національної економіки є сукупність законодавчих актів, правових норм, спонукаючих заходів, засобів за допомогою яких забезпечується досягнення цілей економічної безпеки. При цьому функціями такої системи вважається (1) виявлення загроз, (2) запобігання загрозам, (3) нейтралізація загроз, (4) припинення дії загроз, (5) локалізація загроз, (6) знешкодження загроз. В даному випадку під загрозами розуміються реальні і потенційні дії, що призводять до реальної шкоди і зниження рівня економічної безпеки підприємництва.

При формуванні відповідної системи управління необхідно враховувати, що забезпечення економічної безпеки підприємницького сектора включає визначення видів і причини виникнення негативних впливів на її рівень. Негативні впливи, що загрожують економічній безпеці підприємництва можуть мати суб'єктивний і об'єктивний характер. До негативних впливів суб'єктивного характеру відносяться зовнішні і внутрішні дії, основою яких є усвідомлена дія, спрямована на нанесення шкоди економічній безпеці підприємництва. Відмінністю об'єктивних впливів є те, що вони породжуються обставинами нездоланної сили або подібних до них за сутністю і джерелами виникнення обставин політичного і макроекономічного характеру.

Важливо врахувати, що діяльність по забезпеченню економічної безпеки підприємницького сектора на рівні органів державної влади повинна включати кілька напрямів: (1) захист матеріальних і фінансових цінностей підприємств; (2) інформаційне забезпечення діяльності; (3) правове забезпечення діяльності; (4) створення матеріальних і фінансових резервів, потрібних для підтримання конкурентного потенціалу. Відтак система управління економічною безпекою підприємницького сектора національної економіки

повинна враховувати необхідність реалізації цілої низки заходів економічного, правового, технічного, фізичного і навіть психологічного захисту.

Прийнято до об'єктів управління економічною безпекою відносити підприємства, персонал, матеріальні, фінансові засоби; інформацію, яка становить виробничу, службову чи комерційну таємницю, а також конфіденційну інформацію обмеженого доступу [8, с. 103–109]. Для ефективної боротьби проти всієї сукупності протиправних і злочинних дій потрібна цілеспрямована організація протидії протиправним замислам. Відтак суб'єктами управління економічною безпекою слід вважати (1) спеціально створена комісія з антикризового управління, (2) керівники підприємств, (3) керівники районів і області. При цьому, структура і чисельність має визначатись потребами, пряма відповідальність за реалізацію заходів щодо забезпечення безпеки покладається на керівників підрозділів.

Варто виділити цілі системи управління економічною безпекою підприємництва, зокрема (1) збереження і ефективне використання фінансових, матеріальних, інформаційних ресурсів; (2) своєчасне виявлення і усунення загроз та причин, що спричиняють порушення функціонування і розвитку; (3) розподілення інформації обмеженого доступу (службова, комерційні таємниці, інша конфіденційна інформація) на різні рівні вразливості; (4) створення механізму і умов оперативного реагування на загрози економічній безпеці підприємницької діяльності і прояви негативних тенденцій; (5) недопущення посягань на ресурси та загрози персоналу, на основі системного підходу до безпеки; (6) створення умов для максимально можливої локалізації шкоди від неправомірних дій фізичних та юридичних осіб, для послаблення негативного впливу наслідків порушення безпеки на досягнення стратегічних цілей.

Важливою характеристикою управління економічною безпекою підприємницького сектора національної економіки є стабільність і стійкість функціонування, наявність «компенсаційного функціонування», який означає здатність підтримувати стабільність діяльності за умов реалізації зовнішніх і внутрішніх загроз. Забезпечення економічної безпеки може здійснюватись шляхом створення комплексної системи, яка передбачає запобігання загроз (за допомогою системи антикризового управління господарською діяльністю) нарощування компенсаційного потенціалу (стратегія розвитку).

Доречно відмітити, що управління економічною безпекою підприємницького сектора покликана забезпечити ефективну взаємодію підприємств із суб'єктами зовнішнього середовища. Результатом дії такої управлінської системи є надходження ресурсів, необхідних для організації процесу виробництва та реалізації товарів і послуг. Відтак основним призначенням системи управління економічною безпекою підприємницького сектора є створення і реалізація умов, що забезпечують достатній рівень економічної безпеки. Серед таких умов можна зазначити: мінімізацію витрат підприємств на одиницю виготовленої продукції, адаптацію до нововведень, розширення використання послуг інфраструктури ринку. Ці умови справляють істотний вплив на формування прибутку підприємств і відповідно, на рівень їх економічної безпеки.

Система управління економічною безпекою підприємництва повинна спрямовуватись не лише на теперішній час, а і на перспективу. В першому випадку домінуючими умовами є мінімізації витрат і розширене використання послуг підприємств, в другому це адаптація до нововведень, розширення виробництва, диверсифікація. При цьому необхідно враховувати, що умови забезпечення економічної безпеки тісно пов'язані, тому їх не слід розглядати ізольовано. Реалізація умов забезпечення економічної безпеки підприємницького сектора можлива з використанням заходів організаційного характеру, які зазвичай не потребують інвестиційної підтримки (а якщо потребують, то в незначній мірі), або з залученням додаткових інвестиційних ресурсів.

Також одним з можливих шляхів мінімізації витрат підприємств є підвищення використання ресурсів та усунення їх невідповідності. Невідповідність ресурсів може полягати в тому, що обсяги ресурсів, котрі надходять, не відповідають потребам, або обсягам реалізації. Перший вид невідповідностей є характерним для матеріальних, інформаційних та інших ресурсів, які періодично надходять на підприємства. Другий зустрічається у використанні трудових ресурсів, оборотних коштів. Наслідком невідповідності у використанні ресурсів підприємств є виникнення надлишкових витрат (на оплату праці, зберігання матеріальних запасів, інформації, підтримка устаткування у робочому стані).

Дотримання економічних інтересів підприємства потребує постійного розвитку виробничого потенціалу за допомогою реалізації нововведень організаційного та технічного характеру [9, с. 97–103]. Домінуючим критерієм при виборі нововведень є їх оцінювання з позицій затребуваності продукції підприємств споживачами. При цьому розширене використання послуг інфраструктури ринку дозволяє отримувати якісні послуги підприємств, що спеціалізуються у певному виді діяльності та підвищити рівень спеціалізації підприємства у виробничій і управлінській діяльності.

Оскільки система управління економічною безпекою підприємницького сектора є багаторівневою, і, відповідно, безпека різних рівнів залежить від специфіки діяльності підприємства і суб'єктів зовнішнього середовища, що взаємодіють із ним. Для цього потрібне визначення критеріїв управління економічною безпекою для загального аналізу на рівні регіону і більш детального, із специфікацією показників, в залежності від виду економічної діяльності.

Системний підхід до управління економічною безпекою підприємницького сектора національної економіки передбачає необхідність врахування всіх реальних умов їх діяльності і взаємодії. Відтак структура управління економічною безпекою повинна складатися з кількох блоків (рис. 1), при цьому, їх одночасна дія покликана забезпечити достатній прибуток для розширеного відтворення капіталу підприємства.

Рис. 1. Методичний базис управління економічною безпекою підприємницького сектора національної економіки

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Не зважаючи на те, що вивчення системи управління економічною безпекою підприємницького сектора почались не так давно, сьогодні можна виділити два напрямки вивчення проблеми. На першому етапі методичні основи управління економічною безпекою підприємницького сектора стосувалися як збереження комерційної таємниці та іншої таємної інформації підприємства. В даному контексті проблему економічної безпеки пропонувалось вирішувати за допомогою служби безпеки підприємства. Згідно даного підходу процес управління економічною безпекою можна умовно поділити на два рівні: збереження секретних даних за допомогою служби безпеки підприємства, створення атмосфери пильності і відповідальності персоналу з допомогою представників середньої керівної ланки, які мають авторитет серед співробітників.

Було б неправильно відкидати той факт, що збереження інформації є одним з найвагоміших аспектів економічної безпеки підприємства, але водночас економічна безпека підприємства є набагато ширшим поняттям. Підприємство діє у зовнішньому середовищі, зазнає постійних внутрішніх і зовнішніх впливів. Можливо саме вузькість даного підходу зумовила появу іншого методичного підходу до управління економічною безпекою підприємницького сектора. Різкий спад виробництва і зміна функцій держави змусили розглядати проблему економічної безпеки на більш глибокому рівні з огляду на вплив зовнішнього середовища. За цим підходом управління економічною безпекою враховує вплив зовнішнього середовища, який за умов постійної глобалізаційної трансформації ринкового середовища постійно змінюється.

У перспективі подальші дослідження варто сконцентрувати над розширенням методичного базису управління економічною безпекою підприємницького сектора національної економіки, який буде доповнений новими засобами та інструментами, використання яких передбачатиме підвищення ефективності управління та забезпечення необхідного рівня економічної безпеки.

Література

1. Економічна безпека : підруч. / за ред. О. Б. Жихор, О. І. Барановського. Київ : УБС НБУ, 2015. 467 с.
2. Економічна безпека суб'єктів підприємництва : навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. Чернівці : Технодруж, 2020. 458 с.
3. Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : монографія / за заг. ред. О. І. Вівчар. Тернопіль : Економічна думка, 2019. 395 с.
4. Безпека та конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації : монографія / за заг. ред. О. С. Власюка. Київ : НІСД, 2017. 384 с.
5. Безпека та конкурентні стратегії України в глобальній економіці : монографія / за заг. ред. А. І. Мокія. Львів : ДУ «ІРД ім. М. І. Долішнього НАН України», 2019. 872 с.
6. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Васильців В. Г. Характеристики функціональних складових економічної безпеки сектору інформаційно-комунікаційних технологій України. *Економічний дискурс*. 2017. Вип. 1. С. 161–172.
7. Ilyash O., Lupak R., Vasylytsiv T., Hetmanskyi V. Models of efficiency of functioning in trading enterprises under conditions of economic growth. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*. 2021. № 51. P. 7–24.
8. Панченко В. Управління інформаційною безпекою держави та підприємств: правові та організаційні аспекти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 1 (21). С. 103–109.
9. Панченко В. А., Панченко О. П. Теоретичне обґрунтування побудови матричної організаційної структури управління підприємством в умовах впровадження інновацій. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2021. № 65. С. 97–103.

References

1. Vlasyuk, O. S. (2017). Security and competitiveness of the economy of Ukraine in the conditions of globalization. Kyiv : NISD. 384 p.
2. Ilyash, O., Lupak, R., Vasylytsiv, T., Hetmanskyi, V. (2021). Models of efficiency of functioning in trading enterprises under conditions of economic growth. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*. no. 51. P. 7–24.
3. Vasylytsiv, T. G., Lupak, R. L., Vasylytsiv, V. G. (2017). Characteristics of functional components of economic security of the information and communication technologies sector of Ukraine. *Economic discourse*. Is. 1. P. 161–172.
4. Moky, A. I. (2019). Security and competitive strategies of Ukraine in the global economy. Lviv : State University «IRD named after M. I. Dolishnyi of the National Academy of Sciences of Ukraine». 872 p.
5. Vivchar, O. I. (2019). Economic security and financial investigations: concepts, pragmatics, tools of security. Ternopil : Economic Thought, 2019. 395 p.
6. Zhikhor, O. B., Baranovskyi, O. I. (2015). Economic security. Kyiv : UBS NBU. 467 p.
7. Varnaliy, Z. S. (2020). Economic security of business entities: training. manual. Chernivtsi : Technoprint. 458 p.
8. Panchenko, V. (2020). Management of information security of the state and enterprises: legal and organizational aspects. *Actual problems of jurisprudence*. no. 1 (21). P. 103–109.
9. Panchenko, V. A., Panchenko, O. P. (2021). Theoretical justification of the construction of a matrix organizational structure of enterprise management in the conditions of the introduction of innovations. *Bulletin of the Lviv University of Trade and Economics. Economic sciences*. no. 65. P. 97–103.